

MEVLÂNÂ HÂLİD'İN MEKTÛBÂT'INDA KELÂMÎ UNSURLAR (NÛBÛVVET VE İMAMET)*

Erkan BAYSAL**

Atıf@ Baysal, E., (2017), Mevlâna Hâlid'in Mektûbât'ında Kelâmî Unsurlar (Nübüvvet Ve İmamet), *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 38, s. 111 - 135.

Öz

Hâlid el-Bağdâdî, (ö. 1242/1827) Batı düşünce, kültür ve aklının İslam Dünyası'nın her tarafına hâkim olmaya başladığı, İslam âleminin büyük siyasi, sosyal ve askeri sorunlar yaşadığı bir dönemde yaşamış ilim, düşünce ve tasavvuf adamıdır. Kelam, tasavvuf ve fıkha dair birden fazla eser, haşiye ve şerh kaleme alan Hâlid el-Bağdâdî, sadece tasavvuf geleneğini sürdüren bir şahıs değil, aynı zamanda İslâmî ilimlere hâkim bir şahsiyettir. Bu yetkinliğini en iyi ortaya koyan onun farklı yerlere ve şahıslara gönderdiği mektuplarından oluşan *Mektûbât* isimli eseridir. Diğer unsurlarla birlikte Mektûbât'ındaki kelâmî unsurların tespit edilmesi önem arz etmektedir. Nübüvvet ve ona dair tartışmalar, başta İbrahimî tevhidî dinler olmak üzere dinle felsefenin ele aldığı konuların başında gelmektedir. Bunun gibi İslam düşünce tarihinde en önemli konuların başında hilafet ve imamete dair konular da gelmektedir. Hz. Peygamber'in vefatının hemen akabinde bu konu birçok açıdan İslam ümmetinin gündemini meşgul etmiştir. İslam düşünce tarihinde ilk ortaya çıkan Haricilik ve Şia, siyaset eksenli oluşan fırkalarlardır. Bu nedenle Kelâmî bir konu olmadığı halde imamet konusu, ulûhiyet, nübüvvet ve ahiretten sonra kelamın diğer önemli konuları arasında yer almıştır. Bu çalışmamızda gerek nübüvvet gerekse imamet hakkında Hâlid el-Bağdâdî'nin yaklaşımını tespit etmeye çalışacağız. İmamet kapsamında ele alınan siyasetle ilgili diğer bazı önemli hususlara da değineceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hâlid el-Bağdâdî, nübüvvet, velâyet, imâmet.

* Bu makale, 4-5 Mayıs 2016 tarihinde Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen "Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Halidîliğin Bingöl ve Çevresi Üzerindeki Etkisi" sempozyumunda sunulan Mevlâna Hâlid'in Mektûbât'ında Kelâmî Unsurlar isimli bildiriden derlenmiştir.

** Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Kelam Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi, ebaysal@bingol.edu.tr

Elements Of Kalam (ProphecyAndImamate) In Mevlâna Hâlid's Mektûbât (Letters)

Hâlid el-Bağdâdî (d. 1242/1827) is a man of science, philosophy and mysticism who lived in a period when the Ottoman Empire lost lands on all fronts, and the world of Islam experienced significant political, social and military problems. He authored several works, annotations and commentaries on theology, mysticism and Islamic law. Hâlid al-Baghdadi is not merely someone who pursued the Sufi tradition, but also a dominant personality in Islamic sciences. His proficiency was exemplified with his work *Mektûbât* (Letters) that included letters he sent to various recipients and individuals. It is important to identify the theological (*kalâmî*) elements in Mektubat in addition to other elements. Prophecy (*nübüvvet*) and debates about prophecy are the leading topics in religion and philosophy, especially in Abrahamic theistic religions. Furthermore, one of the most important topics in the history of Islamic philosophy is the issues of caliphate and imamate. Immediately after the death of His Holiness the Prophet, this issue became prominent in the Islam community in several respects. The parties that initially emerged in the history of Islamic philosophy were Kharijites and Shia and these were political formations. For this reason, the topic of imamate, albeit not a Kalami topic, became the important main theme of the kalam after the divine, the prophecy, and the aftermath. In the present study, we will attempt to determine the approach of Hâlid al-Baghdadi on both the imamate and prophecy. We will also mention certain other significant issues related to the politics addressed within imamate.

Keywords: Hâlid el-Bağdâdî, prophecy, custody, imamate.

Giriş

Tasavvuf tarihine bakıldığı zaman onun bir tezkiye ve takva hareketi olarak ortaya çıktığı, bilahare tarihi süreç içerisinde felsefi ve teorik bir hüviyete büründüğü görülmektedir.¹ Sünni mutasavvıflardan el-Muhâsibî (ö. 243/857), Serrâc (ö. 378/988), Kelâbâzî (390/999) ve Küşeyrî'nin (ö. 465/1072) çalışmaları, daha çok İslam'ın ahlak boyutu, takva, zikir, Kur'an ve sünnete yer alan güzel ahlakla ilgilidir. Ancak Hakîm et-Tirmîzî (285/898) tarafından kısmen temeli atılan felsefi ve nazari tasavvuf, İbnü'l-Ârabî

¹ Bk. Salih Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 130,131; Ayış, Mehmet Şirin, *İslâm Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet anlayışlarının Üzerinde Bulunduğu Zemin ile İlgili Bazı Tespit ve Değerlendirmeler*, "İslâm Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet" (İstanbul: Kuramer, 2017), 392-394.

(638/1240) ve Sadreddîn Konevî (ö. 673/1274) gibi şahsiyetlerin çalışmaları sayesinde zirveye çıkmıştır. Felsefî tasavvufta yer alan birçok konu aynı zamanda kelamı da doğrudan ilgilendirmektedir. Buna örnek olarak varlık, bilgi, velâyet, nübüvvet, mucize ve keramet verilebilir. Çünkü filozof mutasavvıflar ve kalamcılar, ya bu konulara tamamen farklı yaklaşmışlar veya söz konusu kavramlara farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bu açıdan kalamcılar ile mutasavvıflar arasındaki en temel tartışma konusunun nübüvvet, velâyet, keramet, veli ve nebiye yüklenen anlamlar olduğu söylenebilir.

Tasavvuf geleneğinin önemli bir siması olan Mevlânâ Hâlid eş-Şehrezûrî el-Bağdâdî, İslam Dünyası'nın bir bütün olarak çökmeye yüz tuttuğu, Osmanlı'nın her cephede toprak kaybetmeye başladığı, modern Batı düşüncesinin her yere hâkim olmaya başladığı bir dönemde yaşamış olan büyük ilim, düşünce ve tasavvuf adamıdır. Onun tesis ettiği Hâlidîye hareketi, yetiştirdiği mutasavvıflar ve kendisine intisap eden âlimler, İslam coğrafyasının farklı yerlerinde tasavvuf geleneğini sürdürmek ve dünyevileşmeye set çekmede oldukça etkin olmuşlardır.¹ Bununla birlikte Hâlidî mutasavvıflar, merkezi otoritenin zayıfladığı bölgelerde toplumsal düzeni sağlamada oldukça etkin bir rol oynamışlardır. Bu açıdan Hâlidîlik, siyasi ve sosyolojik açılardan da önem arz eden bir harekettir.² Bu başarıların altında Hâlid el-Bağdâdî'nin ilmî ve tasavvufî şahsiyeti yatmaktadır. O, sadece bir mutasavvıf değil aynı zamanda şair, mütekellim ve fakihdir.

Bu çalışmada temel başvuru kaynağımız Hâlid el-Bağdâdî'nin hayatı boyunca farklı yerlere gönderdiği mektuplardan oluşan ve Muhammed Ali Karadağî'nin editörlüğünde bir araya getirilen "*Mektûbâtü's-Şeyh el-müceddidî Mevlânâ Hâlid*" isimli eserdir.³ Bu eserden önce yine Hâlid el-Bağdâdî'nin risale ile mektuplarından oluşan ve Muhammed Es'ad Sâhipzade (ö.1929) tarafından derlenen "*Mektûbâtü Hadret-i Mevlânâ Hâlid el-müsemmâ büğyetü'l-vâcid*"⁴ eseri bulunmaktadır. Hâlid el-Bağdâdî'nin yeni basılan Mektûbât'ında bulunan bazı mektuplar daha önce

¹ Bk. Süleyman Uludağ, "Hâlidîye (Anadolu'da Hâlidîlik)", *DİA*, XV, 296, 299; Hamid Algar, "Hâlidîye", *DİA*, XV, 296-299; Ebû'l-Hasan en'Nedvî, *Mâzâ hasire'l-âlemü bi-inhîtati'l-Müslimîn* (Kahire: Mektebetü'l-îmân, b.t.y.), 207.

² Bk. Svante E. Cornell & M. K. Kaya, "The Naqshbandi-KHâlidî Order and Political Islam in Turkey", *Hudson Institute*, www.hudson.org/research/11601-the-naqshbandi-kHâlidî-order-and-political-islam-in-turkey, (28. 04. 2017).

³ Mevlânâ Hâlid el-Bağdadî, *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid en-nekşebendî el-Bağdâdî eş-Şehrezûrî*, ed. Muhammed Ali Karadağî (İstanbul: Hâşimi Yayınevi, 2015).

⁴ Muhammed Es'ad Sahipzâde, *Mektûbâtü Hadret-i Mevlânâ Hâlid el-müsemmâ Büğyetü'l-vâcid*, thk. Muhammed Hâdi el-Mardîni (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2012).

basılan Mektûbat'ında bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışmamızda Ali Karadağı'nin editörlüğünde derlenen yeni Mektûbatı esas alacağız.

Hâlid-i el-Bağdâdî, hem mütekellim hem de mutasavvıf kimliğine sahiptir. İfade ettiğimiz üzere kelam ile tasavvuf arasında bazı temel konularda görüş farklılığı bulunmaktadır. Her iki kimliğe sahip olan Hâlid el-Bağdâdî'nin bu konulara nasıl yaklaştığı, kelamcı kimliği ya da mutasavvıf kimliği ile daha fazla ön plana çıktığı veya her iki kimlik arasında bir uzlaşma peşinde olduğu dikkate değer bir konudur. Ancak burada iki hususu belirtmekte fayda vardır: Birincisi, çalışmamız Hâlid el-Bağdâdî'nin Mektûbat isimli eseri ile sınırlı olacaktır. Bu nedenle diğer eserlerinde ortaya koyduğu görüşlerin, burada ele aldığı veya işaret ettiği bilgilerle uyumlu olup olmadığı çalışmamızın dışındadır. Bilindiği gibi Hâlid el-Bağdâdî'nin irşat ve tebliğ amaçlı gönderdiği mektupları dışında bağımsız eser, haşiye, şerh ve risaleleri de bulunmaktadır.¹ İkincisi ise bu çalışmada nübüvvet ve imametle yakından ilgili olan konuları ele almaya çalışacağız. Bu konularla dolaylı olarak ilintili olacak bütün detay bilgileri toplamak bu çalışmayı aşmaktadır. Ayrıca temel kaynağımız Mektûbat türü bir eser olduğu için kelam ve felsefede nübüvvet ve imametle ilgili tüm tartışmalara ilişkin görüşlerini bulmak kolay görünmemektedir. Bununla birlikte Hâlid el-Bağdâdî'nin nübüvvet ve imamet gibi konulardaki yaklaşımını ana hatları ile ortaya koyabileceğimizi düşünmekteyiz.

Çalışmamızda Mektûbat'ta veli ile nebi, nübüvvet ile velâyetle ilgili hususlar, veli ile nebi konuları, hatmü'l-velâye, velinin ismeti, kerametın veli için şart olup olmadığı ve onun tek başına velinin sıdkına delalet edip etmediği, nebi ile velinin tasarruf gücü gibi konuları Mektûbat'taki mevcut bilgiler ışığında ele almaya çalışacağız. Aynı zamanda konumuzu ele alırken nebevî bilgi ile tasavvufi bilgiye de değineceğiz. Çünkü kelam ve tasavvufta tartışılan birçok konunun epistemolojik olarak bu esasa dayandığı görülmektedir. Bunun gibi felsefi tasavvufta yapılan tartışmaların neredeyse tamamı velâyet ve nübüvvet kavramı ekseninde gerçekleşmektedir. Hatta biraz daha özele indirgenirse onun tamamen velâyet kavramı ekseninde meydana geldiği söylenebilir. İmamet konusunda da Hâlidî el-Bağdâdî'nin siyasetle ilgili verdiği bilgiler veya yaptığı değerlendirmeler sonucunda onun bu konudaki yaklaşımına ulaşmaya çalışacağız.

¹ Bk. Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, *Mektûbat eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid en-nekşebendî el-Bağdâdî eş-Şehrezûrî*, ed. Muhammed Ali Karadağı (İstanbul: Hâşimi Yayınevi, 2015) Arapça, 64, 65; Abdurrahman Memiş, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu'da Hâlidîlik* (İstanbul: Kitapevi, 2000), 101-116.

1. Nübüvvet

Nübüvvet kavramı, نبأ, نبأ fiilinin mastarı olup dini literatürde “Yüce Allah ile akıllı kulları arasındaki elçilik görevi”¹ veya “ Yüce Allah ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve ahiret ile ilgili ihtiyaçların giderilmesi amacıyla yapılan elçilik görevi”² şeklinde tanımlanmıştır. Nübüvvetin başka tanımları bulunmakla beraber en kapsamlı tanımların bunlar olduğu görülmektedir.

İslâm dini başta olmak üzere İbrahimî tevhidî dinlerde nübüvvet merkezi bir konuma sahiptir. Çünkü söz konusu dinler Tanrı inancı, nübüvvet, vahiy ve Kutsal kitap ekseninde oluşmaktadır. Ayrıca bu konular, semavî dinlerin ortak noktalarını oluşturduğu gibi onların hakkında yapılan farklı yorumlar da dinlerin farklı noktalarını oluşturmaktadır. Çünkü bu konular, onların algılanış biçimi, dinlerin temel yapısını ve karakteristik özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle kelim ve akaid bahislerinde Yüce Allah’ın zat ve sıfatlarından sonra nübüvvet konusu işlenmiştir. Hatta Yüce Allah’ın zat ve sıfatları önem bakımından önceliğe sahip olsa da, bazı kelimcılara göre epistemolojik açıdan nübüvvet konusu daha önceliklidir.³ Çünkü onlara göre insana ilk vacip olan “evvelü vâcibin ‘ala’l-mükellef” nübüvvetle ilgili konuları tefekkür etmektir.⁴

1.1. Nübüvvet ve Nebevi Bilgi

Hâlid el-Bâğdâdî’nin mektuplarına bakıldığında nübüvvetle ilgili konularda genel olarak kelimci ve Sünnî mutasavvıflardan ayrıldığı görülmektedir. Bazı konularda kelimci kimliği ile ön plana çıkarken bazı konularda ise mutasavvıf kimliği ile ön plana çıkmaktadır.

Burada en önemli husus birçok yerde Hz. Peygamberle ilgili verdiği bilgilerdir. Bunları kısaca şöyle ifade edebiliriz; bilindiği gibi Hz. Peygamber’in son peygamber olması, bütün İslam ümmeti tarafından kabul edilmektedir. Bunu reddeden veya ona karşı çıkan bir İslami akım bulunmamaktadır. Böyle bir iddiada bulunan, İslâmî bir akım olarak değerlendirilmemektedir.⁵ Bununla birlikte bir kısım tasavvuf akımlarının

¹ İsfahânî, Ebû Na’îm, *Delâilü’n-nübüvve*, thk. Muhammed Revvâs ve Abdülber (Beyrut: Dârü’n-nefâis, 1986), I, 33.

² Râğîb el-İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi’l-Kur’an* (Dımaşk: Dârü’l-kalem, 2009), 789.

³ el-Ğürsî, Muhammed Salih, *et-Tehrîrü’l-hemîd li mesâili ‘ilmi’l-tevhîd* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2010), 114.

⁴ Bk. Erkan BAYSAL, “Câbirî’de Vahiy ve Nübüvvet” (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, b.y.t. 2015), 117.

⁵ Bk. el-Bâğdâdî, Ebû Mensûr Abdulkahir, *Usûlü’l-dîn* (Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 2002), 184; Muhammed el-hüseynî et-tahirî, *et-Tehkîkû’l-tâm fi ‘ilmi’l-kelem* (Kahire: Mektebetü’n-nahdeti’l-Misriyye, 1939), 186, 187.

veliyi peygamber düzeyine çıkararak nübüvvetin bir şekilde devam ettiğini düşündükleri de iddia edilmiştir.¹ Hâlid el-Bağdâdî bir kelamcı olması hasebiyle Hz. Peygamberin son peygamber,² mahlûkatların en üstünü,³ bütün varlığın nedeni, Allah'ın yeryüzündeki halifesi,⁴ Mahmûd makamının sahibi olduğunun altını çizmektedir.⁵

Birçok mektubundan anlaşıldığı gibi Hâlid el-Bağdâdî, naslardan elde edilen nebevî bilgiyi keşif ve ilhamla elde edilen tasavvufî bilgiden daha üstün tutmaktadır. Ona göre istikamet, bin kerametten daha hayırlı olduğu gibi hiçbir saadet sünnete sınıksız sarılmaktan daha üstün değildir.⁶ Batınî idraklerin de istikamet ehline göre hüccet olmadığını aktarmaktadır.⁷ Aslında Hâlidî el-Bağdâdî, ilim amel ve ihlas konusundaki vurgusu, gerek Sünni gerekse felsefî tasavvuf geleneğinin dışında değildir. Tasavvufun ana kaynaklarına bakıldığı zaman bu meyanda önemli bir birikimin olduğu açıkça görülmektedir. Söz gelimi felsefî tasavvufun otoritesi sayılan İbnü'l-Ârabî'nin eserleri ilim, amel, ihlas ve istikametın önemine vurgu yapan uyarılarla doludur. O, makamlara ancak amelle ulaşılacağını açıkça belirtmektedir. Aynı zamanda ona göre aklın selameti açık delillerle oluşan akaid ilmi sayesinde gerçekleşmektedir.⁸ Hâlid el-Bağdâdî'nin mektuplarındaki uyarılara bakıldığı zaman her ne kadar ontolojik ve epistemolojik olarak İbnü'l-Ârabî felsefesinin temelini oluşturan hakikat-i Muhammed-î ve velâyeti ön plana çıkaran ifadeler kullansa da onun temel vurgusu el-Muhasibî ve Küşeyrî'nin açıkça uyarıda bulunduğu tasavvufun amel ve ihlas boyutlarıdır. Bu bilgilerden yola çıkarak Hâlidî el-Bağdâdî'nin pratikte felsefî tasavvuf ile sünni tasavvufu uzlaştırma gayreti içerisinde olduğu ve daha çok Sünni tasavvuf ile Eş'ârî kelamını ön plana çıkarmaya çalıştığı söylenebilir.

Bilindiği gibi felsefî tasavvufun otoritesi sayılan İbnü'l-Ârabî, bazı yerlerde epistemolojik bir kaynak olarak akıl ve haberi devre dışı bırakarak ilâhî tecelî ve keşfi ön plana çıkarmaktadır. Ona göre peygamberlerin ilimleri halis vahiyden alındığı için kalpleri akli nazardan aridir. Çünkü peygamber, eşyanın mahiyetini anlamada nazarın yetersiz kaldığını bilmektedir. Bunun gibi haber de zevkle elde edilen şeylerin hakikatini idrak etmede yeterli değildir. Bu ikisi yetersiz olunca kâmil ilim sadece ilâhî tecellide söz

¹ Bk. Muhammed Âbid el-Câbirî, *Bünyetü'l-'Aklî'l-arabî* (Beyrut: el-Merkezü's-sekaffî'l-arabî, 1991), 349, 361.

² Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 96, 160, 173, 197, 235.

³ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 95, 299.

⁴ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 128, 142, 160.

⁵ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 127.

⁶ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 296.

⁷ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 280.

⁸ Bk. İbnü'l-Ârabî, Muhyeddîn Muhammed İbn Ali, *Mevâki'ü'n-nucûm ve metâli'ü ehilleti'l-esrar ve'l'ulûm* (Beyrut: el-mektebetü'l-'asriyye, b.t.y), 48-53.

konusudur. İlâhî tecelli kadim, hadis, adem, vücûd, muhal, vacip ve caizi olduğu gibi kavramaktadır.¹ Görüldüğü gibi İbnü'l- Ârabî, burada ilâhî teceli dışındaki akıl ve haberi yetersiz görmektedir. Hâlid el-Bağdâdî'nin verdiği bilgilerden anlaşıldığı gibi o, metafizik âleme ait bilgileri nübüvvet alanına bırakmaktadır. Çünkü idrak edilmesi ve anlaşılması açısından fizik âlemlerle metafizik âlemi birbirinden ayırmaktadır. Fizikî âleme ait unsurlar, akıl tarafından idrak edilebildiği halde metafizik âleme ait unsurlar ise akıl tarafından tam olarak idrak edilemez. Çünkü metafizik, Yüce Allah'ın zat ve sıfatları ile ilgilenmektedir. Bu konuların akıl üstü olduğu ve aklın onlarla ilgili önermelere sahip olmadığı açıktır.² Ancak bu durum ilahiyatçı filozofların metafizik konularda isabet etmelerine de engel değildir.³ Bu nedenle Hâlid el-Bağdâdî, Yüce Allah'ın zat ve sıfatları, mebd ve mead, nübüvvet ve risâlet gibi metafizik olan itikadî konularının vahye dayalı öğrenilmesini istemektedir. Ona göre bu hususların sûfî meşrep karıştırılmadan salt vahye uygun öğrenilmesi gerekir.⁴ Dolayısıyla bu konuda sadece akli değil, epistemolojik bir kaynak olarak kabul ettiği keşfi de uygun görmediği anlaşılmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak ona göre akide, fırka-i nâciye olan Ehl-i Sünnet'in inancına göre tashih edilmelidir.⁵ Bir mutasavvıf olarak Hâlid el-Bağdâdî'nin metafizik ve temel inanç esaslarında akıl gibi keşfi de uygun görmediğini ima etmesi dikkatte değer bir husustur. Onun bu konuda bir Eş'ârî olarak meseleye yakınlığı görülmektedir. Hâlid el-Bağdâdî'nin her ne kadar yeni bir kol ortaya çıkarmasa da⁶ onun metafizik konularda akıl ve keşif yerine vahyi ön plana çıkarması bile Hâlidilik açısından önemlidir.

Hâlid el-Bağdâdî'ye göre peygamberlere tabi olmak esastır. Hiçbir şekilde nübüvvet kurumu ve onun talimatları karşısında kayıtsız kalınamaz. Bu meyanda Halid el-Bağdâdî, her fırsatta sünnete tabi olmayı, bid'atleri terk etmeyi ve Hz. Peygamber'in yolundan ayrılmamayı öğütlemektedir.⁷ Hatta mürit, rabıta esnasında kelime-i şhadetin ikinci kısmı olan "Muhammed Resûlullah"ı tekrar ettiğinde Hz. Peygamber'e bağlılığı

¹ İbnü'l- Ârabî, Muhyeddîn Muhammed İbn Ali, *Fusûsü'l-hikem*, not. Ebu'l-ülâ 'Affî (Beyrut: Dârü'l-kitâbî'l-Arabî, 1946), I, 133.

² Hâlid el-Bağdâdî, orijinal metinde "mesâil" kavramını kullanmaktadır. Mesâil, sözlükte mesele/konular demektir. Burada konu münasebeti ile "önerme" kavramını kullandık. Çünkü anladığımız kadarıyla onun mesail kavramından temel amacı, metafizik âleme konu olabilecek önermelerdir.

³ Bk. Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Farsça, 270.

⁴ Bk. Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Farsça, 371.

⁵ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 348.

⁶ Hamid Algar, *Nakşibendilik*. çev. Cüneyt Köksal ve diğerleri (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 574.

⁷ Bk. Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 133, 134, 138, 142, 157, 211, 213, 218, 220, 227, 230, 236, 295, 296, 316, 317, 341; Farsça, 101, 102, 106, 129, 206.

kastedecektir.¹ Kalbî huzur, Kur'an okuma, hadis ve fıkıh ilmiyle uğraşmaktan alıkoymamalıdır.² Allah'a giden yolların sadece Hz. Peygamber'in yolunu takip edenlere açık olduğunu aktarmaktadır.³ Yine ona göre tarikatın en önemli ilkesi şeriata tam bağlılık, her durumda tam sabır ve şükür etmek, bid'atlerden uzak durmak, sürekli Allah'a yalvarmak, uhrevi bile olsa Yüce Allah dışında her şeyi bir kenara koymaktır.⁴ Kitap ve sünnete muhalefet eden ve Hz. Peygamber'in hidayetine tabi olmayanlardan uzak olduğunu ifade etmektedir.⁵ Bütün bu aktardıklarımız Hâlidî el-Bağdâdî'nin epistemolojik olarak nübüvvet kurumunu velâyete öncelediğini ve nebevî bilgiyi temelde tasavvufî bilgiden daha üstün tuttuğunu ortaya koymaktadır. Hâlid el-Bağdâdî'nin söz konusu yaklaşımı, Serrâc gibi Sünni mutasavvıfların açıkça ifade ettikleri hususlarla örtüşmektedir. Serrâc, velinin ancak Hz. Peygamber'e tabi olmakla kerametlere ulaşabileceğini ifade etmektedir. Serrâc'a göre peygamberler risalet, nübüvvet ve vahye sahip oldukları halde velilerin böyle bir durumu söz konusu değildir. Serrâc, aynı zamanda velilerin vasıtasız peygamberlerin ise vasıtalı bilgi aldıkları yaklaşımını da yanlış değerlendirmektedir. Çünkü peygamberler, sürekli Allah'tan bilgi aldıkları halde veliler ise O'ndan zaman zaman bilgi alabilmektedirler.⁶

Yukarıda ifade ettiğimiz mülahazadan olacak ki Hâlid el-Bağdâdî, tasavvufu babadan oğula geçen verasete dayalı bir sistem olarak görmemektedir. Kendisinden sonra vasiyeti en yakın akrabasına bırakmasını ilim ve irşat şartına bağladığı aktarılmaktadır.⁷ Aynı zamanda nicelikten çok niteliği esas alan bir yaklaşımı söz konusudur. Sözelimi ölüm tavsiyesinde mevcut zaviyelerle yetinilmesini öğütlemektedir.⁸ Dolayısıyla özgün haliyle Halidiliğin, salt nicelik ve büyümeyi esas alan bir hareket olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Hâlid el-Bağdâdî, bir mektubunda fasık yöneticileri, onların yardımcıları, şehvete dalmış tüccarları, ilmi mal ve şöhrete alet etmiş âlim ve ilim taliplerini, tarikatı bir rehavet kurumu olarak görenleri, dünyevî bir makam söz konusu olduğunda ona üşüşenleri ve son olarak da tasavvuftaki hilafet makamını bir şöhret aracı olarak kullananların tarikata alınmamasını emreder.⁹

¹ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 89.

² Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 255.

³ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 134.

⁴ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 133, 134.

⁵ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 310.

⁶ Serrâc, Ebu'n-Nasr et-Tûsî, *el-Lüme'*, thk. Abdulhalîm Mahmûd ve Taha Abdulbâkî (Mısır: Dârü'l-kütübi'l-hadîsiyye), 536, 537.

⁷ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 118.

⁸ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 121.

⁹ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 214.

Burada belirtmemiz gereken bir husus daha bulunmaktadır. Bilindiği gibi bazı batini ve sapkın tasavvufî akımlar, meşru bir amaca ulaşmak için gayri meşru yollara başvurmuşlar, ona göz yummuşlar veya bir amaç olmaksızın mutlak olarak helalı haram, haramı helal yapmışlardır.¹ Serrâc, bu konuda özellikle uyarıda bulunmaktadır. Şer'î sınırları terk etmeyi, emir ve yasakları aşmayı helal gören fırkanın dalalete gittiğini ifade etmektedir.² Küşeyrî, velinin, veli olması için emir ve yasakları yerine getirmesi ve Yüce Allah'ın onu gizliden ve açıktan korumasına bağlı olduğunu ifade etmektedir.³ Hâlid el-Bağdâdî de her hangi bir amaca ulaşmak için haramın bir araç olarak kullanılmasını reddetmektedir. Ona göre irşat ve tarikatta haram bir araç olarak kullanılmamalı ve ona başvurulmamalıdır.⁴

Tasavvufta peygamberlerle ilgili kelam açısından doğru görülmeyen yorum ve düşüncelerin bulunduğu bilinmektedir. Hâlid el-Bağdâdî, birçok mektupta kitap ve sünnette tabi olmayı vurguladığı halde bazı konularda söz konusu yorum ve düşüncelere yer vermektedir. Sözelimi ölümden sonra peygamberlerin ruhlarının yeri ile ilgili Süleymaniye âlimleri arasında meydana gelen tartışmaya cevap verirken Hâlid el-Bağdâdî, onların ruhları için bir yerin tayin edilmesinin doğru olmadığını düşünmektedir.⁵ Çünkü yeryüzü ve gökyüzünün hiçbir parçası genel olarak bütün peygamberler, özel olarak da Hz. Peygamber'in ruhlarından halî değildir. Onların cesetleri ise kabirlerinde ve hayattadırlar. Bu hayat, dünyadaki hayatları gibi veya ruhun cesede eşlik ettiği gibi değildir. Hayatları, şehitlerin hayatları üstündedir. Onlar, namaz kılar, hacca gider, Kur'an okur ve tesbih ederler. Ona göre ahiretin dârü't-teklîf (teklif yeri) olmaması bu gerçeği değiştirmemektedir. Hâlid el-Bağdâdî, bu konuda birkaç ihtimali daha kabul etmektedir. Söz gelimi ruh olmadan cismin hayatta olması, cismin ruhla birlikte kabirde olması, cismin ruh olmaksızın hayatta olması ve ruhlarının Âlâyı illiyîn, Refikü'l-ala, Firdevs veya başka yerlerde olmaları imkânını da kabul eder.⁶ Bunlarla birlikte Hâlid el-Bağdâdî, peygamberlerin bedenleriyle kabirlerinde bulunmadığı görüşü reddetmektedir.⁷ Buradaki açıklamalardan anlaşıldığı gibi Hâlid el-Bağdâdî, peygamberlerin ruhlarıyla ilgili konulara tasavvufî bir perspektiften yaklaşmıştır. Kelam açısından bu konular aklın sahası dışında kaldığı için onlara ilişkin kesin bir şey söylenmediği gibi bu

¹ Bk. Tehâvendî, Muhammed ali, *Keşşâf ıstilahâti'l-funûn*, thk. Dr. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1996) I, 79,80; Hasan Onat, "İbâhiyye", *DİA*, XIX, 252-254.

² Serrâc, *el-Lüme'*, 539.

³ Küşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerîm ibn Hûzân, *er-Risâletü'l-Küşeyriyye*, thk. Abdülhalim Mahmûd ve Mehmûd ibn Şerîf (Kahire: Metabî'ü müesseseti dâri's-şâ'bi, 1989), 436.

⁴ Bk. Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 114, 120.

⁵ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 259.

⁶ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 259, 260.

⁷ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 262.

konuda açık naslar da bulunmamaktadır. Bu nedenle kelamcılar ahiretin varlığı, iadenin ruhla mı cisimle mi olacağı konularını tartıştıkları halde Peygamberlerin ruhları ile ilgili Hâlid el-Bağdâdî'nin dile getirdiği gibi bir tartışma yapmamışlardır.

1.2. Nübüvvet ve Velâyet

Nazarî tasavvuf tarihi boyunca, velâyet-nübüvvet ilişkisi önemli bir yer işgal etmiştir. Tasavvuf literatüründe velâyet, kendinden geçtiği zaman kulun hak ile kaim olmasıdır. Bu da yakınlığın zirvesine ulaşınca dek Allah'ın ona tevelli etmesi ve öncülük etmesi ile olur.¹ Bu tanım, emirleri yerine getirmek ve yasaklardan kaçınmak suretiyle Allah'a yakınlaşmayı ifade eden velâyetten oldukça farklı ve daha özel bir anlamı ifade etmektedir. Buradaki kastımız ise tasavvuf literatüründeki velâyettir. Bunun nübüvvetle ilişkisi gerek Sünni gerekse Şii tasavvufun en önemli konularından biridir. Hatta nazarî tasavvufun bir bütün olarak velâyet-nübüvvet kavramları ekseninde oluştuğunu söylemek abartı olmaz.²

Velâyet, Kur'an'da önemli bir yer tutmakta ve Arap dilindeki "yakınlık", kurbet" ve "yardım etmek" anlamlarında kullanılmaktadır. İslam'ın ilk dönemlerinde de aynı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Ancak hicrî üçüncü yüzyılın ikinci yarısından sonra bu kavrama yepyeni anlamlar yüklenerek olağanüstü kabiliyetlere sahip dinî bir sınıfa işaret eden bir kavram haline getirilmiştir. Bu yeni konsept de nübüvvetle ilişkilendirilerek gerçekleştirilmiştir. Bu ilişki, aynı zamanda velâyet düşüncesine meşruiyet kazandırma amacını da gütmektedir.³

Selef âlimlerinde velâyet-nübüvvet veya veli-nebi mukayesesi görülmemektedir. Bu mukayesenin daha çok ameli boyutu Küşayri, Serrâc ve Kelâbâzî gibi Sünni mutasavvıfların felsefi boyutu ise Hakîm et-Tirmîzî ve İbnü'l-Ârabî gibi filozof mutasavvıfların geleneğinde ortaya çıkmıştır.⁴ İlk dönem tasavvuf literatüründe Tirmîzî ve İbnü'l-Ârabî'ye benzer bir yaklaşım görülmemektedir. Bazı mutasavvıflar, "velilerin nihâî noktası peygamberlerin başlangıç noktasını" oluşturduğunu açıkça ifade etmişlerdir.⁵ Serrâc, bir fırkanın Hz. Musa ve Hıdır kıssasına dayanarak

¹ Bk. el-Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Mü'cemü't-tarîfât*, thk. Muhammed Siddik (Kahire: Dârü'l-fadîle, 2004), 213; el-Kâşânî, Abdurezzak, *Mü'cemü ıstılâhâtî's-sûfiyye*, thk. Abdu'l'âl (Kahire: Dârü'l-menâr,1992), 203.

² Geniş bilgi için Bk. Abdülnasır Süt, "Mevlânâ'da Nübüvvet ve Velâyet", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 20, Sayı 66, (Bahar 2016),4-7.

³ Mahmut Çınar, *İmâm Şa'rânî ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye Göre Nübüvvet İnancı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 273-274.

⁴ Bk. Faruk Sancar, *Kelam ve Tasavvuf Açısından Nübüvvet: Fahrettin er-Râzî ve İbnü'l-Ârabî Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010), 56,57.

⁵ Küşeyrî, *er-Risâletü'l-Küşeyriyye*, 438.

velâyeti nübüvvetten daha üstün tutarak ve velileri peygamberlerden daha üstün görerek dalalete düştüklerini aktarmaktadır.¹ Ona göre velâyetin nübüvveti aşması bir yana ona ulaşması bile mümkün değildir.² Kelâbâzî, velâyeti iki kısma ayırmaktadır. Birincisi, velâyetin tam karşısı olan düşmanlıktan çıkarıcı ve bütün mü'minler için geçerli olan velâyettir. İkincisi ise sadece belli bir kesim için söz konusu olan, bilinmesi gerekli olan ve kişinin nefsi arzularından uzak olmasını ifade eden has velâyettir. Kelâbâzî burada velâyetin kısımlarına teorik olmaktan çok ameli olarak yaklaşmaktadır.³

Velâyetin bir bütün olarak ilk defa Hakîm et-Tirmizî tarafından derli toplu ele alındığı kabul edilmektedir. Ona göre velâyet iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi, iman eden ve salih amel işleyen her mü'min için geçerli olan Velâyet-i âmmedir. İkincisi ise sadece belli bir sınıf için geçerli olan Velâyet-i hâssedir. Ona göre nübüvvet ile velâyetin nebiler ile velilerin sonu bulunmaktadır. Velâyetin tabiatı ilâhî olduğu gibi onun kaynağı da ilâhidir. Risalet ve nübüvvet hem ilâhî bir misyon hem de sosyolojik bir görevdir. Bu nedenle peygamberin doğruluğu mucize gibi dışsal bir kanıtla bağlıdır. Ancak velâyet ise kendi kendini ispat etmektedir. Onun ifadesi ile "nübüvvet kanıtla olur velâyet ise kanıtın ta kendisidir. Aynı zamanda velâyet, velinin şahsında ortaya çıkarsa da temelde zaman üstüdür."⁴

İbnü'l-Ârabî, et-Tirmizî'nin açtığı yolu tamamlayarak bunun felsefi temelini inşa etmiştir.⁵ İbnü'l-Ârabî'ye göre risalet son bulduğu halde velâyet son bulmamıştır. Son bulan ise teşri nübüvvetidir. Ancak teşrinin söz konusu olmadığı nübüvveti amme ise devam etmektedir. Anlaşıldığı gibi İbnü'l-Ârabî, bunu da Yüce Allah'ın kendi zatını "velî" olarak isimlendirmesi ile irtibatlandırmaktadır. Çünkü Yüce Allah, kendini resul veya nebi ismi ile değil veli ile isimlendirmesi, bir anlamda velâyetin de onun varlığı gibi devamlı olmasını gerektirmektedir. Ayrıca peygamberin velâyet makamı, nübüvvet makamından daha yücedir. Ancak ona göre bu yaklaşım, velilerin peygamberlerden daha üstün olduğu anlamına gelmemektedir. Belki peygamberlerdeki velâyet boyutunun onlardaki nübüvvet boyutundan daha üstün olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla teşri yetkisine sahip resul ve nebi, velâyet ve ilme dayanmaktadır. Bu açıdan velâyet, asıl olduğu gibi

¹ Serrâc, *el-Lüme'*, 535.

² Serrâc, *el-Lüme'*, 537.

³ Kelâbâzî, Ebû Bekir İbn İshak, *Kitâbü't-ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf* (Kahire: Mektebetü'l-Hanecî, 1994), 47.

⁴ et-Tirmizî, Hakîm Ebû Abdullah Muhammed İbn Ali, *Kitâbü Hatmi'l-evliyâ*, thk. Osman İsmail Yahya (Beyrut: el-Mektebetü'l-Kasûlikîyye, 1965), 111-113.

⁵ Bk. Osman Türer, *Ana Hatları ile Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2013), 200.

nübüvvetten de daha kapsamlıdır.¹ Verdiğimiz bilgilerden açıkça anlaşıldığı gibi ilk dönem mutasavvıflardan sonra gelen İbnü'l-Ârabî, velâyet ve nübüvvet kavramlarını hayli esnetmiş ve onlara farklı farklı anlamlar yüklemiştir.² Nübüvvet inancı bağlamında İbnü'l-Ârabî düşüncesi epistemolojik ve ontolojik açıdan derinlemesine ele alındığı zaman onun "velâyet" ve "hakikât-ı Muhammediye" kavramları ekseninde oluştuğu görülecektir. Bu iki kavram onun düşünce sisteminde her türlü ontolojik ve epistemolojik yaklaşımın temelini oluşturmaktadır.³

Mektûbât'a bakıldığında Hâlid el-Bağdâdî'nin nazârî tasavvuftan daha çok amelî tasavvufla ilgilendiği, mutasavvıf kimliği ile birlikte kelamcı kimliğiyle de ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak buradan onun nazârî tasavvufla hiç ilgilenmediği veya ona işaret etmediği sonucu da çıkmamaktadır. Hâlid el-Bağdâdî, diğer teorisyen mutasavvıflar⁴ gibi velâyet-nübüvvet ikilemini kabul etmektedir. Ona göre velâyeti kübra üç kısım ve bir yarımır. Yarım "Kavs" olarak isimlendirilir. Birinci dairede *Akrabiyyet mürakabesi* vardır. İkinci, üçüncü ve kavs'ta ise *Muhabbet mürakabesi* vardır. Söz konusu dairelerin tamamı Velâyet-i Kübra'yı ifade etmektedir. Peygamberlerin de velâyeti olan söz konusu velâyette, sahih idrak sahibine daha önce olmayan haller inkişaf eder. Velâyet-i Kübra dışında Velâyet-i 'Ülyâ vardır. Velâyet-i 'Ülyâ, dört anâsırdan olan su, hava ve ateşte batın ismini mürakebe etmekten elde edilmektedir. Daha sonra toprakta, önce Kemâlât-ı Nübüvvet, ardından Kemâlât-ı Risâlet, daha sonra Kemâlât-ı Ulû'l-azm ve son olarak da el-Heyetü'l-vihdânîyi mürakebe etmektir. Hâlid el-Bağdâdî, daha sonra, el-Hülletü'l-İbrahîmiyye, el-Mehebbetü'z-zâtiyye dairesi, el-Mehbûbiyye zâtiyye ile karışmış el-Mehebbetü Zâtiyye dairesi, aynı zamanda Hakikat-ı Muhammediye'nin de kaynağı olan Saf Mehbûbiyye dairesi ve son olarak Saf Zâtî sevgi makamlarını sıralamaktadır. Hâlid el-Bağdâdî, son olarak birkaç makamdan daha bahsetmektedir.⁵

Hâlid el-Bağdâdî, veli şahsiyetlere şeriatın batınına davet etme misyonunu yüklemektedir. Ona göre âlimler, şeriatın zahirine çağırırken veliler, onun hem zahir hem batınına çağırırlar.⁶ Bununla birlikte şeriatsız bir

¹ İbnü'l-Ârabî, Muhyeddîn Muhammed İbn Ali, *Fusûsü'l-hikem*, not. Ebu'l-'ülâ 'Afîfî (Beirut: Dârü'l-kitâb'ül-Arabî, 1946), I, 134-136.

² Bk. Faruk Sancar, *Kelam ve Tasavvuf Açısından Nübüvvet: Fahrettin er-Râzî ve İbnü'l-Ârabî Örneği*, 107-112.

³ Bk. Mahmut Çınar, *İmâm Şa'rânî ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye Göre Nübüvvet İnancı*, 268.

⁴ Bk. Câbirî, *Bünye*, 317, 318.

⁵ Bk. Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 91,92.

⁶ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Farsça, 362, 363.

batını da dalalet olarak nitelendirmektedir.¹ Dolayısıyla burada kastedilen batın, şeriattan istinbat edilen ve şeriata uygun olan batındır.

Hâlid el-Bağdâdî, peygamber ve velilerin âlemde tasarrufunu genel olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte ona göre kazayı mübrem kapsamındaki şeyler hiçbir şekilde nakzedilmez. Çünkü Hâlid el-Bağdâdî, kazayı iki kısma ayırmaktadır. Birincisi; hiçbir şekilde geri çevrilemez olan *mübrem* kazadır. Genel olarak himmetle muallâk kazanın geri reddedilebileceğini kabul eden Hâlid el-Bağdâdî, mübrem kazanın bırakın velileri peygamberlerin himmetleri ile bile reddedilemeyeceğini ifade etmektedir.² Ona göre bunun aksini iddia edenlerin verdiği bilgiler doğru değil ve onların taklit edilmemesi gerekir. Çünkü veli, kendinden geçtiği veya sekr halinde olduğunda mâzur görülse de taklit edilmemesi gerekir. Bu tür kaza, Yüce Allah'ın nihai kararını ifade ettiğinden dolayı onun reddedilebileceğini kabul etmek, Yüce Allah'ın zat ve sıfatları ile ilgili birkaç soruna yol açacaktır. Bunlar; Yüce Allah'ın cahil olması, yalancı olması, daha önce kesin olarak kararlaştırdığı bir hususu meydana getirmekten aciz kalmasıdır. Aynı zamanda ilâhî iradenin ezelde kesin olarak kararlaştırdığı bir şeyin aksine taalluk etmesi caiz de değildir. Zira irade, muhîl-i zâtının aksine taalluk edemez. Yüce Allah'ın nakıs olmasını gerektiren her şey de muhâl-ı zâtî kapsamındadır.³ Muallâk kaza ise iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi hem ilâhî ilim hem Levh-i Mahfûz'da muallâktır. İkincisi ise ilâhî ilimde muallâk olduğu halde Levh-i Mahfuz'da mübremdir.⁴ Hâlid el-Bağdâdî, bu bilgilerde kelamcı kimliği ile ön plana çıktığı gibi bazı velilerin Levh-i Mahfûz'da yer alan bazı şeylere vakıf olması ve onların himmeti ile muallâk kazanın reddedilmesi konusunda mutasavvıf kimliği ile ön plana çıkmaktadır.

Bütün mutasavvıflar kerametın varlığını kabul etmişlerdir. Onu da mucizenin bir parçası olarak telakki etmişlerdir. Onlara göre velinin eli ile ortaya çıkan keramet, peygamberi teyit etmekte ve onun davasını izhar etmektedir. Kelâbâzî'nin ifadesi ile "peygamberler için mucize olan veliler için keramet ve düşmanlar için de muhadî'ât (istidrac kapsamında sahibini aldatan olağan üstü olaylar)"dir.⁵ Mutezile ve Ebû İshak el-İsferâyînî (ö. 418/1027) dışındaki kelamcılar ile Mutazile'den Ebü'l-Hüseyn el-Basrî kerametın varlığını kabul etmişlerdir.⁶ Kerametın tek başına velinin doğruluğuna delalet edip etmediği konusu da önemlidir. Râzî'ye (ö. 606/1210) göre keramet tek başına velinin sıdkına delalet etmemektedir.

¹ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Farsça, 422.

² Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 191.

³ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 192, 193.

⁴ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 193.

⁵ Kelâbâzî, *Kitâbü't-ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*, 44, 45, 46.

⁶ Râzî, Fahreddîn, *Lübâbü'l-erba'în fi usûlî'd-dîn* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l'ilmîyye, 2009), 373.

Çünkü keramet, sahibinin her konuda sadık olduğunu gerektirmez. Bu nedenle keramet dışında kanıt istenebilir.¹ Bazı kelimcilerle bir kısım mutasavvıf, kerametın yalancı kişilerin elinde ortaya çıkabileceğini söylemişlerdir.² Hâlid el-Bağdâdî, velâyet için kerameti şart görmemektedir. Çünkü velâyet Yüce Allah'a yakınlaşmadan ibarettir. Bazı insanlar, Allah'a uzak oldukları halde istidraç³ amacıyla harikü'l-ade türünden olaylara mazhar olabiliyorlar. Keramet türü olaylarla velilerin diğer insanlardan ayrılmasına gerek yoktur. Çünkü velinin diğerlerinden ayrılmasının somut bir faydası yoktur.⁴ Hâlid el-Bağdâdî'nin burada daha çok kelimci kimliği ile ön plana çıktığını görmekteyiz. Büyük ihtimalle bu durum, onun kelimci kimliği ile ilgili olduğu gibi zamanında tasavvuf camiasına etkisini hissettiren yozlaşmayı önlemek gayesini de taşımaktadır.

Tasavvuf ve kelamda tartışılan önemli bir konuda velilerin günah işlemeleri ile ilgilidir. Söz gelimi Küşeyrî'ye göre peygamber masum olduğu gibi velinin de mahfuz olması gerekir.⁵ Kelâbâzî'ye göre ise veli hiçbir şekilde büyük ve küçük günahlardan masum değildir. Ancak onlardan bir günah sadır olduktan hemen sonra tövbe ederler.⁶ Yukarıda verdiğimiz bilgilerden anlaşıldığı gibi Hâlid el-Bağdâdî, velilerin hataya düşebileceklerini ve bu durumda onların taklit edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunu da veli ile nebinin arasındaki önemli bir ayrıma işaret ettiğini ifade etmektedir.⁷ Hata ile günah arasında fark bulunmakla birlikte Hâlid el-Bağdâdî'nin velilerin günah işleyebileceğini düşündüğü söylenebilir. Bunlarla birlikte Hâlid el-Bağdâdî'nin mektuplarında hatmü'l-velâye gibi felsefî tasavvufun en önemli konularından birini açıkça ele almaması da dikkat çekicidir. Burada da onun mütekellim kimliğinin etkili olduğu ve mutasavvıf kimliğinin daha çok geride kaldığı görülmektedir.

Hâlid el-Bağdâdî, veliler hakkında ileri gitmenin tehlikelerine işaret etmekte, onların inkârı ile haklarında aşırı gitmenin eşdeğer olduğunu ifade etmektedir.⁸ Ancak daha önce işaret ettiğimiz gibi Hâlid el-Bağdâdî, kelam açısından aşırı denebilecek nitelikleri de velilere atfetmektedir. Söz gelimi ona göre veliler, ölümden sonra da tasarruf edebilirler. Birden fazla ve farklı şekillere girebilirler. Her hangi bir aracı olmaksızın doğrudan Yüce Allah'tan

¹ Râzî, *Lübâbü'l-erba'în*, 376.

² Kelâbâzî, *Kitâbü't-ta'arruf*, 46.

³ İstidraç; Yüce Allah'ın bazı kimselerin sapkınlığını arttırmak için onlara olağanüstü türündeki şeyleri vermesidir.

⁴ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Farsça, 362.

⁵ Küşeyrî, *er-Risâletü'l-Küşeyriyye*, 436.

⁶ Kelâbâzî, *Kitâbü't-ta'arruf*, 47.

⁷ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 192.

⁸ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 193.

ledûnî ilim alabilirler.¹ Bazı kâmil insanlar, sayısız şekillere girebilirler. Bazen onların bir şekli bütün evreni doldurabilir. Bu nedenle bazen keşif yoluyla bütün evrenin Hz. Peygamberle dolduğu görülmektedir.² Epistemoloji konusunda da velilere ayrı bir yer ayırmaktadır. Ona göre hakiki ilim, vicdanla müşahede eden imamlardan alınır. Bu da iki şekilde mümkündür. Birincisi; riyaziyat yolu; ikincisi ise beden ve ruhla marifet ehline bağlanmakla olabilir. Çünkü marifet ehli, Allah izin verdikten sonra bazen himmet yoluyla sevenlerine şühûd dünyasından bilgileri sunmaktadırlar.³ Bazı kişilerin hizmetinde bulunmak aklın ulaşmadığı ve ilmin kasır olduğu bazı hususlara ulaşmayı sağlamaktadır.⁴ Veli, sahip olduğu batini güçle müritlerini etkileyebilir ve onların kalplerine ilahi parıltıları atabilmektedir.⁵ Yine o, müşahede ve vicdan imamları olarak nitelediği şahıslardan elde edilen hakiki ilimden bahsetmektedir. Ona göre bu ilim iki şekilde elde edilir: Birincisi, dünya ile ilgili her şeyi terk etmek suretiyle zorluklara katlanmakla; ikincisi ise beden ve ruhla marifet ehline bağlanmakla elde edilir.⁶

Hâlid el-Bağdâdî, yukarıda ifade ettiğimiz ve kelim açısından aşırı denebilecek yargılarla birlikte birçok yerde kelimci kimliği ön plana çıkmakta ve yukarıda dile getirilen hususları sınırlandırmaya çalışmaktadır. Söz gelimi ona göre ne olursa olsun kitap ve sünnete bağlı olmak, istikamet üzere olmak ve bid'atlardan uzak durmak esastır.⁷ Mânevî imdat ve rabita, sünnete tabi olmak ve bidatleri terk etmeye bağlıdır.⁸ Aynı zamanda veli, kendinden geçtiği veya sekr halinde olduğu için mâzur görülse de taklit edilmesi caiz değildir. Teklif, şeriatin belirlediği şahıslar dışında hiç kimseden düşmez. İctihatta olduğu gibi keşifte de hata söz konusu olabilir. Çünkü veliler hakkında hatayı caiz görmeyenler, veli ile nebi arasına fark koyamaz.⁹ Bunun gibi bugün tasavvuf ve tarikat ortamlarında yaygın hale gelen birçok aşırılığa da karşı çıkmıştır. Sözelimi vefat tavsiyesinde gerek kendisi gerekse çocuklarının kabirlerinde yazılan yazılarda ta'zim ve lakaplardan kaçınılmasını tavsiye etmektedir. Sadece “bu cömert mevlâsının kabrine muhtaç fakirin kabridir” ifadesi ile yetinilmesini istemektedir.¹⁰

¹ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 308.

² Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 261.

³ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 269.

⁴ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 142, 348.

⁵ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 256.

⁶ Bk. Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 269.

⁷ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 133, 134, 138, 142, 143, 153, 157, 163, 218, 213, 211, 220, 227, 228, 230, 236, 295, 296, 316, 317, 341; Farsça, 101, 102, 106, 129, 206.

⁸ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 335.

⁹ Bk. Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 192.

¹⁰ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 111, 118.

Burada belirtmemiz gereken önemli bir husus bulunmaktadır; bir mutasavvıf âlimin kitap ve sünnete bağlılığı bu denli vurgulanması ve her fırsatta bid'atlerden uzak durmayı tavsiye etmesi oldukça önemlidir. Ancak bunun kelâmî ve hatta fikhî anlamda tam olarak anlam kazanması, mutasavvıfın sünnet ve bid'at tanımının netleşmesine bağlıdır. Kuşkusuz bu konuda farklı tanımlar ve farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bir tarafın bid'at olarak kabul ettiği bir hususu, başka bir taraf meşru hatta vacip görebilmektedir. Burada da aynı durumun söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü Hâlid el-Bağdâdî, kitap ve sünnete bağlı kalmayı, bid'atlerden uzak durmayı sıkça tavsiye ettiği halde birçok âlimin bid'at saydığı himmet, tasarruf ve imdat gibi şeyleri de dile getirmektedir. Kanaatimizce Hâlid el-Bağdâdî'nin kitap, sünnet ve bid'at anlayışı son dönem İslam fikhına hâkim olan fıkıh-tasavvuf ilişkisi ekseninde oluşmuştur. Bunun en iyi örneği büyük Şafii fakih İbn Hacer el-Heytemî'nin (ö. 974/1567) fetvalarında somutlaşmaktadır. Çünkü İbn Hacer, bir fakih olduğu halde yukarıda dile getirdiğimiz himmet, tasarruf ve imdat konularını bid'at olarak görmemektedir.¹ Ne olursa olsun bu konular, gerek dayandığı kaynaklar gerekse yol açtığı veya açabileceği aşırılıklar nedeniyle kelimadan açılarından sıkıntılı görülmektedir.

Velâyet ve nübüvvette ilişkin verdiğimiz bilgilerden anlaşıldığı gibi Hâlid el-Bağdâdî, epistemolojik ve ontolojik olarak felsefî tasavvufun özünü oluşturan "velâyet" ve "Hakikat-i Muhammedî" gibi kavramlara atıfta bulunmuşsa da onun esas vurgusu Sünni mutasavvıfların üzerinde durdukları iman, salih amel, zikir, takva ve tasavvufun ahlaki boyutudur. Burada onun kelamcı kimliğinin etkin olduğu söylenebilir. Bununla birlikte çağında hâkim olan siyasi olaylarla ilgilenmesi, nazarî tasavvuf yerine ameli tasavvufu ön plana çıkarmasına yol açtığı görülmektedir. Çünkü etrafında cereyan eden siyasi ve sosyolojik olaylar, onun daha çok pratik ve amele yoğunlaşmaya zorladığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan onun siyaset anlayışı ile imamet anlayışı arasında ilişki bulunmaktadır.

2. İmamet ve Siyaset

İmamet konusu, İslam siyasi düşüncesinin özünü oluşturmaktadır. Bu nedenle İslami fırkalar arasında ona ilişkin birçok tartışma meydana gelmiştir. İmamet ve ona ilişkin konular temelde akideyi ilgilendirmedikleri halde² Şii fırkaların imamet konusunu bir inanç meselesi haline getirmeleri, onun Ehl-i Sünnet kelâmının konuları arasına girmesine yol açmıştır. Şia'ya

¹ Bk. İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ'l-hadîse* (Beyrut: Dârü'l-'marife, b.t.y.), 108, 299.

² Bk. el-Âmidî, Seyfû'd-dîn Ali İbn Ebî Ali, *el-İmâmet min Ebkâri'l-efkâr fî usûli'd-dîn*, thk. Muhammed Zebîdî (Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-'rabî, 1996), 67; İcî, *Adudü'd-dîn*, el-Mevâkif fî 'ilmi'l-kelem (Beyrut: Alemü'l-kütüp, b.t.y.), 395; el-Cüveynî, *Ebü'l-me'âli*, *Kitâbü'l-irşad*, thk. Muhammed Yusuf ve Ali Abdülmünim (Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1950), 410.

göre, imamet konusu dinin temel esaslarındandır. İctihada ve ümmetin kararına bırakılacak fer'î bir konu değildir. Hz. Peygamber, daha hayatta iken Hz. Ali'yi halife olarak tayin etmiştir. Hilafetin Ehl-i Beyt'te olması şart koşulmuştur. Bu nedenle genel olarak Hz. Ali'den önceki halifelerin hilafeti gayri meşru görülmüştür. Buna karşılık Ehl-i sünnetin hilafet anlayışında esas olan ümmetin kararıdır. Bu konuda bir nas söz konusu değildir.¹ İmamet ve ona ilişkin konular, İslam tarihi boyunca hem teorik hem pratik olarak İslam dünyasını meşgul etmiştir. Bu tartışmaların dışında kalan veya onunla ilgilenmeyen bir fırka neredeyse bulunmamaktadır.

Hâlid el-Bağdâdî, Mektûbât'ında teorik imâmet ve hilafet konularına değinmemektedir. Onun aynı zamanda bir Eş'arî kelamcısı olması hasebiyle diğer Sünnî kelamcılardan farklı düşündüğü söylenemez.² Her fırsatta Ehl-i Sünnet vurgusu yapması bunu desteklemektedir. Ancak mektuplarında teorik siyaset anlayışlarından daha çok aktüel siyasetle ilgilendiği ve bazı önemli konulara temas ettiği de görülmektedir. Bu da son derece doğaldır. Çünkü Hâlid el-Bağdâdî, her ne kadar bir siyasetçi veya devlet adamı olmasa da onun kendi zamanında kurduğu manevi dünya birçok maddî devletin gücünü aşmaktaydı. İslam dünyasının her tarafına gönderdiği veya tayin ettiği halifeler, sadece takva ve zühtle ilgilenmemişlerdir. Bununla birlikte otoritenin zayıf kaldığı veya merkezi idareden uzak kalan yerlerde toplumsal düzeni sağlayarak siyasi bir misyon da üstlenmişlerdir. Taşkesenli Şeyh Ahmet önderliğindeki 1914'te İttihat ve Terakki idaresine karşı isyan, 1925'te Şeyh Sait ayaklanması, Şeyh Esad Erbilî hadisesi, Irak'taki Barzani ailesinin etkinliği ve Çeçenistan'daki Şeyh Şamil kıyımı gibi birinci dünya savaşı öncesi ve sonrasında birçok siyasi ve sosyal olaylara Halidî şeyhler tarafından öncülük edilmesi bunu doğrulamaktadır. Aynı zamanda Türkiye'de tek parti döneminden sonra birçok siyasetçinin hocası olan Mehmet Zahit Kotku (ö. 1980) da bir Hâlidî halifesidir.³ Burada ele alınması gereken en önemli husus, bu kadar büyük bir hareket liderinin İslam hilafetini temsil eden Osmanlı İmparatorluğuyla ilişkisidir. Çünkü bu durumun açıklığa kavuşması, Hâlid el-Bağdâdî'nin hilafet, imamet ve siyaset anlayışı konusundaki bazı belirsizlikleri vuzuha kavuşturacak mahiyettedir.

Hâlid el-Bağdâdî'nin siyaset ve devletle ilgili verdiği bilgilerden aşağıdaki birkaç ilke ön plana çıkmaktadır:

2.1. İmametın Zorunlu Olması

¹ Bk. el-Âmidî, *el-İmâmet*, 87-126; İbn Haldûn, *lübâbü'l-muhassal fî usûli'd-dîn* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 2004), 355, 359.

² Bk. Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 108, 109.

³ Bk. Süleyman Uludağ, "Hâlidîye (Anadolu'da Hâlidîlik)", *DİA*, XV, 298, 299; Hamid Algar, "Hâlid el-Bağdâdî", *DİA*, XV, 284, 285; Mustafa Budak, "Şeyh Şamil", *DİA*, XXXIX, 67; Altan Tan, *Hz. İbrahim'in Ayak İzlerinde Ortadoğu* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2016), 171.

İmametın zorunlu olup olmaması, zorunlu olması durumunda onun zorunluluğunun aklî veya sem'î olduğu tartışma konusu olmuştur. Ehl-i Sünnet ile Mutezile'ye göre imamet sem'î olarak vaciptir. Buna karşılık Hariciler onun vacip olmadığını düşünmüşlerdir.¹ Hâlid el-Bağdâdî'nin mektuplarında imametle ilgili ön plana çıkan birinci husus, imameti İslam ümmetinin korunması, yükselmesi ve salahı için zorunlu görmesidir. Ona göre İslam şeriatinin yükselmesi büyük sultanların ihtimamına bağlıdır.² Kral ve vezirlerin salahı insanların salahı olduğu gibi onları bozulması da halkın bozulması anlamına gelir.³ Aynı zamanda siyasetin amacını ortayakoyan iki temel kavramı zikretmektedir. Bunlar, ülkenin inşasını ifade eden عمران البلاد ile halkın huzurunu ifade eden راحة العباد kavramlarıdır.⁴ Aslında Hâlid el-Bağdâdî'nin farklı yerlerde dile getirdiği siyaset anlayışının bu iki kavram ekseninde şekillendiği söylenebilir.

2.2. İmametın Devamı

Ehl-i Sünnet kelamcılarını, İslam tarihi boyunca İslam devletinin devamını ve istikrarını önemsemişlerdir. Bu nedenle açık bir küfür olmadığı sürece halife ve imama karşı çıkmayı tasvip etmemişlerdir.⁵ Çünkü bu durumun Müslümanlara ve İslam Coğrafyasına faydadan çok zarar vereceğini düşünmüşlerdir. Hâlid el-Bağdâdî'nin mektuplarında imametle ilgili ön plana çıkan ikinci önemli husus, hilafetin devamı ve istikrarıdır. Hâlid el-Bağdâdî züht ve takvanın bir gereği olarak genel olarak devlet adamları, makam ve mevki sahibi insanlardan uzak durmayı tavsiye etmiştir. Bazen onların Hâlidiliğe alınmasına bile sıcak bakmamıştır.⁶ Bununla birlikte İslam dünyasının çok farklı bölgelerine, farklı zamanlarda ve farklı şahıslara gönderdiği mektuplarında yaşadığı dönemde İslam hilafetini temsil eden Osmanlı'daki istikrarı oldukça önemsemiştir. Osmanlı'ya bağlılığını birçok yerde belirtmiş⁷ ve Osmanlı ordusunu İslam ordusu olarak nitelemiştir.⁸

¹ Şehristânî, Abdulkerîm Ebü'l-feth, *Nihâyetiü'l-ikdâm fî 'ilmi'l-kelâm* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 2004) 355; el-Mâveredî, Ebü'l-Hasan Ali İbn Muhammed, *el-Ehkâmü's-sultânîyye*, thk. Ahmet Mübarek (Küveyt: Mektebetü Dâri İbn Katîbe, 1989), 3; Râzî, Fahreddîn, *Lübâbü'l-erba'in fî usûli'd-dîn* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 2009), 414.

² Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Farsça, 365.

³ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 170.

⁴ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 344.

⁵ Bk. el-Bâcûrî, İbrahim İbn Muhammed, *Tuhfetü'l-mürîd 'alâ Cevhereti't-tevhîd ma'a haşiyetihî et-Tehrîrû'l-hemîd* (İstanbul: İrşat Yayınları 2007), 396; et-Taftazânî, Şerhü'l-'akaid'ın-nesefiyye (b.y.y: Dârü'l-beyrûtî, 2007), 183, 184; el-Mekdisî, Yusuf İbn Hasan, *İdâhü'l-turûki'l-istikame fî beyân ahkâmî'l-velâye ve'l-imâme* (Suriye: Dârü'n-nevâdir, 2011), 203.

⁶ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 213, 214.

⁷ Bk. Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 171, 172.

⁸ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 147.

Birçok yerde Osmanlı'ya, sultana ve valilerine dua etmiş, Osmanlı'yı İslam ümmetinin hamisi ve kalesi olarak görmüştür. Halifelerinden Osmanlı'ya ve sultana özel olarak dua etmelerini istemiştir.¹ Osmanlı'nın maslahatına riayet etmekten bahsetmiştir.² Abdullah Paşa örneğinde olduğu gibi valilerin devlete olan dürüstlüğü ve tevazusunu bir övgü olarak telakki etmiştir.³ Dolayısıyla onun açıktan veya gizliden hilafete karşı olumsuz bir sözü veya hareketi görülmemektedir. Daha hayatta iken bazılarının onunla sultanın arasını açmaya çalıştıklarını, fakat sultanın onlara aldırmadığını ifade etmektedir.⁴

Hâlid el-Bağdâdî, bir halifesine verdiği icazette aşağıda yer vereceğimiz duayı yapmasını istemektedir. Bu dua son derece önemlidir. Çünkü Hâlid el-Bağdâdî'nin orada kullandığı cümlelerin özenle seçildiğini ve her birisinin parantez içinde belirttiğimiz gibi bir siyasi ilkeye işaret ettiği anlaşılmaktadır. Dua şu şekildedir;

“Allah'ım büyük sultanımızı koru, (devletin kıyamı) onu gayp askerleri ile teyit et, İslam'ı korumasında ona yardım et, (devletin misyonu) sürekli onun neslinden ehil birisini ona halef kıl, (devletin bekası) karada ve denizde onun askerlerine yardım et, (güçlü bir ordu) vezir, elçi ve yardımcılarını ıslah et, (devletin iç ve dış ıslahı) onların kulların huzuru (toplumun güven ve refahı) ve ülkenin inşasına (alt ve üst yapılar) vesile kıl, sultan ve diğerlerine sünneti seniyeyle ilham et, onlarla parlak nebevî şeriatin menarını yükselt” (hukukun üstünlüğü ve şeriatın uygulanması)...⁵

Bu kapsayıcı duadan şu ilkerin ön plana çıktığı görülmektedir; siyasette istikrar, İslam topraklarının savunulması, karada ve denizde mücehhez bir orduya sahip olmak, saray, iç ve dış politikanın ıslahı, ülkenin inşası, halkın huzuru, bid'at ile mücadele edilmesi, şeriat ve sünnetin ikame edilmesidir. Sünni tasavvufun İslam coğrafyasında bu denli karşılık bulmasının en önemli nedeni aslında burada yatmaktadır. Sünni mutasavvıfların hilafetin aleyhinde olmamaları devlet nezninde; saray, sultan, makam ve mevkilerden uzak durmaları da toplum nezninde itibar kazanmalarına yol açmıştır. Hâlid el-Bağdâdî'nin birçok yerde paşa ve devlet adamlarından uzak durmayı tavsiye etmesi,⁶ onun politik duruşuyla ilgili değil züht ve takva hayatıyla ilgilidir.⁷ Çünkü birçok tasavvuf erbâb-ı politik

¹ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 169, 171, 186, 190, 234, 245, 247, 251, 253, 297, 299, 310, 319, 332.

² Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 172.

³ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 245.

⁴ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 234.

⁵ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 344.

⁶ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 213, 214.

⁷ Bk. Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 213, 214; Farsça, 130.

olarak Sünni hilafetin yanında durdukları halde saray, sultan ve paşalardan uzak durmayı tavsiye etmişlerdir.

2.3. İmamete İtaatin Mutlak Olmaması

Bu konu aynı zamanda imametin devamı ile ilgilidir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi Ehl-i Sünnet kelimasında açık bir şekilde küfre düşmediği sürece imamın azledilmesi uygun görülmemiştir. Bunun doğal bir sonucu da onun imam kaldığı süre boyunca kendisine itaatin zorunluluğudur. Hâlid el-Bâğdâdî'nin mektuplarında imam ve devlet adamlarına itaatin onların genel olarak şeriata aykırı hareket etmemeleri şartına bağlıdır. Çünkü mektuplarında imametle ilgili ön plana çıkan üçüncü önemli husus ise devlet adamlarına mutlak itaatin söz konusu olmadığıdır. Şeriata muhalefet etmedikleri sürece onlara itaat vaciptir.¹ Abdullah Paşa'ya gönderdiği mektupta sultan, vezir ve diğer devlet adamlarına dua etmeyi bir görev olarak telakki etmektedir. Bunu da kamu maslahatı ile ilişkilendirmiştir. Çünkü onların maslahatında halkın maslahatı, onların bozulmasında ise halkın bozulması söz konusudur. Ancak ondan sonra bir uyarı yapmakta ve söz konusu duanın mazlumların bedduası ile çakışması durumunda onların beddualarının galip geleceğini ifade etmektedir.² Bağdat valisi Davud Paşa'ya gönderdiği mektupta ona yapılan duanın onun iyi niyeti, insanlarla ilgilenmesi, yetim ve kimsesizlere sahip çıkması oranında etkili olacağını ifade etmektedir.³ Yine aynı valiye gönderdiği mektupta İslam vezirlerinin şeriata muhalefet etmedikleri sürece onlara itaatin zorunlu olduğunu ifade etmektedir.⁴ Dolayısıyla şeriata bağlılıkları ve muhtaçları gözetmeleri ölçüsünde duaya mazhar olacaklardır.⁵

Hâlid el-Bâğdâdî, devlete ve devlet adamlarına gerekli tavsiyeleri yapmaktan geri durmamıştır. Daha açık bir ifade ile Hâlid el-Bâğdâdî, makam ve mevki sahiplerine yanaşarak onlardan dünyevi olarak yararlanmaya çalışmamıştır. Çünkü devlet adamlarına gönderdiği bütün mektuplarda genel olarak bir ta'zim bulunmakla beraber, onların hatalarını yüzlerine vurmak ve doğruları tavsiye etmekten imtina etmemiştir.⁶

Daha önce işaret ettiğimiz gibi Batı'nın askerî ve fikrî yayılmacılığına karşı en fazla direnen hareketlerin başında Hâlidilik gelmektedir. Hâlid el-Bâğdâdî'nin devlet adamlarına itaati kesin bir şekilde şeriata bağlı kalmaları ile sınırlandırmasının bunda etkili olduğu düşünülebilir. Elbette Birinci

¹ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 171.

² Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 186, 187.

³ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 170.

⁴ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 171.

⁵ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 186, 187.

⁶ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 172, 173, 187, 188.

Dünya savaşı öncesinde ve sonrasında birçok İslâmî hareket fikrî, kültürel ve hatta askerî olarak Batılılaşmaya karşı direnmiştir. Ancak birçok yerde söz konusu mücadelenin Hâlidî geleneğine mensup âlim ve mutasavvıflar tarafından yürütülmesi dikkat çekicidir. Hamit Algar (d. 1940) bu hususu şöyle ifade etmektedir; “*Nakşibendi tarikatının Hâlidî kolunun kimliği ile ilgili olarak bunun kadar önemli olan diğer bir husus da, bu kolun politik konumudur: Müslümanların birliği ve kuvvetinin odak noktası olarak Osmanlı Devleti’ne karşı bağlılık ve Avrupa’nın emperyalist güçlerine karşı buna eşlik eden bir düşmanlık. Dağıstan’dan Sumatra’ya kadar Hâlidîyye’nin gittiği her yerde, mensupları militan tutum ve davranışlarıyla göze çarpmaktadır*”.¹ Bu açıdan denebilir ki, Hâlidî Bağdâdî’nin düşünce sistemi nübüvvet, velâyet ve hilafet kavramları ekseninde oluşmaktadır.

Burada önemli bir hususu belirtmekte fayda bulunmaktadır. Hâlidî el-Bağdâdî’nin tasavvuf anlayışı ile imamet anlayışı arasında bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Çünkü verdiği bazı bilgilerden açıkça anlaşıldığı gibi Hâlidî el-Bağdâdî, tasavvufta merkezi otorite ve hiyerarşiden yanadır. Bunun gibi imama itaat ve İslam hilafetini de zorunlu görmektedir. Ancak onun mektuplarında yönetim ve idarenin bir merkezde toplanmasını ifade eden hilafet dışında hangi siyasi yönetimi benimsediği açıkça görülmemektedir. Burada önemli bir ayrıma işaret etmekte fayda vardır. Mektuplara bakıldığı zaman imama veya yöneticiye itaatin şeriata bağlı kalma kaydına bağlandığı kadar tasavvuf hiyerarşisinde yer alan şeyhe itaat etmenin bu denli söz konusu şarta bağlanmadığı görülmektedir. Muhtemelen bu da onun tasavvuf anlayışı ile yakından alakalıdır. Onun imam veya yöneticinin şeriat sınırları dışına çıkmayı muhtemel gördüğü kadar şeyhin onun dışına çıkmasını en azından kendi zamanı açısından muhtemel görmemiştir. Elbette Hâlid el-Bâğdâdî’nin şeriat ve takva vurgusu tasavvuf hiyerarşisinde yer alan halkaları da kapsamaktadır. Fakat onun imamet ile tasavvuf anlayışı arasında ilişki kurulduğunda bu ayrıntı gözden kaçmamaktadır.

Güncel politika ile ilgili yer yer dönemindeki siyasi fırkalara değinmiştir. Vehhâbilerin savaşta yenilmesini, onların zelil olmaları, helake yaklaşımları ve ateşin kenarında durdukları şeklinde değerlendirmiştir.² Vehhâbilerle ilgili haberleri merkezinden öğrenmek istemiştir.³ Abdullah Paşa’ya gönderdiği mektupta, Dürzî ayaklanmasına karşı başarılı olmasını temenni etmiş,⁴ bir başka mektubunda ise İslam ordusunun bidatçi ve kâfir

¹ Hamid Algar, *Nakşibendilik*, çev. Cüneyt Köksal ve diğerleri (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 575.

² Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 147.

³ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 159.

⁴ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 189.

orduya karşı galip gelmesi için dua etmiştir.¹ Bundan kastı, büyük ihtimalle Osmanlı ordusunun Vehhâbilere karşı yaptığı operasyonlardır.

Sonuç

Hâlid el-Bağdâdî, peygamberlerle ilgili verdiği bilgilerde genel olarak Ehl-i Sünnett'in yaklaşımını benimsemektedir. Peygamberler, Yüce Allah tarafından seçilmiş en üstün beşer olmakla beraber Hz. Peygamber hepsinden daha üstündür. Hz. Peygamberle birlikte nübüvvet halkası son bulmuştur. Peygamberlerin hayatta olduklarını, hayatlarının sıradan insanların hayatları gibi olmadığını, ruhları ile ilgili birkaç ihtimali dile getirmektedir. Tasavvuf literatüründeki nübüvvet-velâyet ikilemini kabul etmektedir. Velilere şeriatın zahir ve batınına davet etme misyonunu yüklemektedir. Şeyhleri, mürid ile Allah arasında bir aracı olarak değerlendirmektedir. Aynı zamanda velilere evrende tasarruf etme ve birçok olağan üstü olayları ortaya koyabilme özelliğini atfetmektedir. Bununla birlikte Hâlid el-Bağdâdî'ye göre veli, hiçbir şekilde peygamberin konumuna ulaşamaz. Peygamberler masum oldukları halde onlar hata işleyebilmektedir. Çünkü keşif içtihat konumundadır. İctihat, naslara bağlı olduğu onda hata söz konusu olabileceği gibi keşifte de hata olabilir. Vahye dayalı olan nebevi bilgi, sünnete tabi olmak ve istikamet üzere olmak, bin kerametten daha üstündür. Veliler hakkında aşırı gitmek onları inkâr etmeye eşdeğerdir. Bu meyanda fenâfi's-şeyhi, fenâfi'l-laha bir vesiledir. Velâyet, keramet ve keşfin tümü şeriatın uygulanmasına bir aracıdır. Peygamberlerin sıfatları ve diğer hususlarda kelamcı kimliği ile ön plana çıkan Hâlid el-Bâğdâdî'ningerek peygamberler gerekse veliler konusunda imdat, tasarruf ve keşif gibi konularda aşırı gittiği görülmektedir.

Velâyet ve nübüvvette ilişkin konularda Hâlid el-Bağdâdî, epistemolojik ve ontolojik olarak felsefî tasavvufun özünü oluşturan "velâyet" ve "Hakikat-i Muhammedîye" gibi kavramlara atıfta bulunmuşsa da onun esas vurgusu Sünni mutasavvıfların üzerinde durdukları iman, salih amel, zikir, takva ve tasavvufun ahlaki boyutudur. Burada onun kelamcı kimliğinin etkin olduğu söylenebilir. Aynı zamanda çağında hâkim olan siyasi olaylarla ilgilenmesi, nazarî tasavvuf yerine ameli tasavvufu ön plana çıkarmasına yol açtığı görülmektedir. Çünkü etrafında cereyan eden siyasi ve sosyolojik olaylar, onun daha çok pratik ve amele yoğunlaşmaya zorladığı anlaşılmaktadır.

Hâlid el-Bağdâdî, imâmet konusunda genel olarak Ehl-i Sünneten ayrılmamaktadır. Onun döneminde İslam hilafetini temsil eden Osmanlı ile ilgili tutumu önemlidir. Hâlid el-Bağdâdî, her ne kadar aktif bir şekilde siyasetin içinde yer almamışsa da kurduğu Hâlidilik hareketi, siyasi ve

¹ Mevlânâ Hâlid, *Mektûbât*, Arapça, 327.

sosyolojik açıdan çok etkili olmuştur. Şeyh Şamil, Şeyh Sait ve Türkiye’de tek parti döneminden sonra birçok siyasetçinin hocası olan Mehmet Zahit Kotku birer Hâlidî halifeleridir. Onun Osmanlı’ya bakışı ve onunla ilgili ortaya koyduğu düşünceler, yaşadığı dönemdeki Osmanlı-İrak ilişkilerinin anlaşılmasında önemlidir.

Hâlid el-Bağdâdî, Osmanlı’yı Müslümanların hamisi ve kalesi, Osmanlı ordusunu ise İslam ordusu olarak görmektedir. Her fırsatta Osmanlı’ya ve Osmanlı halifesine dua etmektedir. Birçok mektubunda İslam hilafetinin istikrarını önemsemekte, Osmanlı veya halifeye karşı olumsuz bir söz veya tutumuna da rastlanmamaktadır. Bununla birlikte züht ve takvanın gereği olarak devlet adamlarından uzak durmayı tavsiye etmektedir. Devlet adamlarına gönderdiği mektuplarda genel olarak bir ta’zim dilini kullandığı halde onların eksik ve hataların açıkça dile getirmekten de çekinmemiştir. Hâlid el-Bağdâdî’nin siyasetle ilgili yaptığı değerlendirmeden şu ilkeler göze çarpmaktadır; devletin varlığı, istikrarı ve devamı, şeriatın uygulanması, devletin iç ve dış ıslahı, alt yapı ve üst yapının inşası, halkın huzuru ve güvenliği. Onun imamet anlayışından üç temel ilkenin ön plana çıktığı görülmektedir. Birincisi, İslam ümmetinin korunması ve yükselmesi için imametın zorunluluğu; ikincisi, hilafet ve imametın istikrarı ve devamı; Üçüncüsü ise imama ve devlet adamlarına itaatin şeriata aykırı davranmamalarına bağlı olmasıdır. Hâlid el-Bağdâdî’nin çalışmaları ve mektuplarına bakıldığında onun düşünce sisteminin bir bütün olarak sırasıyla nübüvvet, velâyet ve hilâfet ekseninde oluştuğu görülmektedir.

Kaynakça

- Abdurrahman Memiş, *Hâlidî Bağdâdî ve Anadolu’da Hâlidîlik*. İstanbul: Kitapevi, 2000.
- Algar, Hamid. “Hâlidîyye”. İstanbul: İsam Yayınları, *DİA*, XV.
- Algar, Hamid. *Nakşibendilik*. çev. Cüneyt Köksal vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- Âmidî, Seyfeddîn, *Ebkârü’l-efkâr fî usûli’-d-dîn*. Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 2003.
- Âmidî, Seyfeddîn. *el-İmâme min Ebkârü’l-efkâr fî usûli’-d-dîn*, thk. Muhammed Zebîdî. Beyrut: Dârü’l-kitâbi’l-a’rabî, 1996.
- Ayış, Mehmet Şirin. *İslâm Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet anlayışlarının Üzerinde Bulunduğu Zemin ile İlgili Bazı Tespit ve Değerlendirmeler*, “İslâm Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet, Velâyet ve Kerâmet” İstanbul: Kuramer, 2017.
- el-Bâcûrî, İbrahim İbn Muhammed. *Tuhfetü’l-mürîd ‘alâ Cevhereti’t-tevhîd ma’a haşiyetihi et-Tehrîrü’l-hemîd*, İstanbul: İrşat Yayınları 2007.
- el-Bağdâdî, Ebû Mensûr Abdulkahir. *Usulü’-d-dîn*. Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 2002.

- el-Bağdadî, Mevlânâ Halid. *Mektûbât eş-Şeyh el-Müceddidî Mevlânâ Hâlid en-nekşebendî el-Bağdâdî eş-Şehrezürî*, ed. Muhammed Ali Karadağî. İstanbul: Hâşimi Yayınevi, 2015.
- Baysal, Erkan. "Câbirî'de Vahiy ve Nübüvvet", Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, b.y.t. 2015.
- Budak, Mustafa. "Şeyh Şamil". İstanbul: İsam Yayınları *DİA*, XXXIX.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Bünyetü'l-'akli'l-'Arabî*. Beyrut: el-Merkezü's-sekaff'l-arabî, 1991.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Mü'cemü'tarifât*.thk. Muhammed Sıddi (Kahire: Dârü'l-fadîle, 2004
- el-Cüveynî, Ebû'l-me'âlf. *Kitâbü'l-irşad*. thk. Muhammed Yusuf ve Ali Abdülmünim. Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1950
- Çınar, Mahmut. *İmâm Şa'rânî ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye Göre Nübüvvet İnanç*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- el-Ğürsî, Muhammed Salih. *et-Tehrirü'l-hemîd lî mesâilî 'ilmi'l-tevhîd* İstanbul: Ravza Yayınları, 2010.
- el-Heytemî, İbn Hacer. *el-Fetâva'l-hadîse*. Beyrut: Dârü'l-'marife, b.t.y.
- İbn Haldûn, Abdurrahman İbn Muhammed. *lübâbü'l-muhassal fî usûli'd-dîn*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l'ilmîyye, 2004.
- İbnü'l-Ârabî, Muhyeddîn Muhammed İbn Ali. *Fusûsü'l-hikem*. not. Ebu'l-'ülâ 'Affî Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-Arabî, 1946.
- İbnü'l-Ârabî, Muhyeddîn Muhammed İbn Ali. *Mevâki'ü'n-nucûm ve metâli'ü ehilleti'l-esrar ve'l'ulûm*. Beyrut: el-mektebetü'l-'asriyye, b.t.y.
- İcî, Adudü'd-dîn. *el-Mevâkif fî 'ilmi'l-keâm*. Beyrut: Alemü'l-kütüp, b.t.y.
- İsfahânî, Ebû Na'îm. *Delâilü'n-nübüvve*, thk. Muhammed Revvâs ve Abdülber. Beyrut: *Dârü'n-nefâis*, 1986.
- İsfahânî, Râğîb. *Müfredâtü'lfâzi'l-Kur'an*. Dimaşk: Dârü'l-kalem, 2009.
- Kâşânî, Abdurrezak. *Mu'cemü istilâhâtî's-sûfiyye*, thk. Abdu'l'âl. Kahire: Dârü'l-menâr,1992
- Kelâbâzî, Ebû Bekir İbn İshak. *Kitâbü't-ta'arruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*. Kahire: Mektebetü'l-Hanecî, 1994.
- Küşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerîm ibn Hûzân. *er-Risâletü'l-Küşeyriyye*. thk. Abdülhalim Mahmûd ve Mehmûd ibn Şerîf. Kahire: Metabi'ü müesseseti dâri's-şa'bi, 1989.
- el-Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali İbn Muhammed. *el-Ehkâmü's-sultâniyye*", thk. Ahmet Mübarek. Küveyt: MektebetüDâri İbn Katîbe, 1989.
- el-Mekdisî, Yusuf ibn Hasan. *Îdâhü'l-turuki'l-istikame fî beyânahkâmi'l-velâyeve'l-imâme*. Suriye: Dârü'n-nevâdir, 2011.

- en-Nedvî, Ebû'l-hasan. *Mâzâ hasire'l-'âlemü bi-inhitati'l-Müslimîn, Mektebetü'l-îmân*. Kahire: b.t.y.
- Onat, Hasan. İstanbul: İsam Yayınları, *DİA"İbâhiyye", DİA, XIX,*
- Râzî, Fahreddîn. *Lübâbü'l-erba"ın fî usûli'd-dîn*. Beyrut:Dârü'l-kütübi'l'İlmiyye, 2009.
- Sancar, Faruk. *"Kelam ve Tasavvuf Açısından Nübüvvet: Fahrettin er-Râzî ve ibnü'l-Ârabî Örneği"*. Basılmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010.
- Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî. *el-Lüme'*. thk. Abdulhalîm Mahmûd ve Taha Abdulbâkî. Mısır: Dârü'l-kütübi'l-hadîse, 1960.
- Süt, Abdülhasır. "Mevlânâ'da Nübüvvet ve Velâyet". *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 20,Sayı 66, (Bahar 2016).
- Svante E. Cornell & M. K. Kaya. *"The Naqshbandi-Khalidi Order and Political Islam in Turkey. Hudson Institute, www.hudson.org/research/11601-the-naqshbandi-khalidi-order-and-political-islam-in-turkey, (28. 04. 2017).*
- Şehristânî, Abdülkerîm Ebü'l-feth. *Nihâyetiü'l-ikdâm fî 'ilmi'l-keâm*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l'İlmiyye 2004.
- Taftazânî, Mes'ûd ibn Ömer. *Şerhü'l-'akaidi'n-nesefiyye*. B.y.y: Dârü'l-beyrûtî, 2007
- tahirî, Muhammed el-hüseynî. *et-Tehkîkü'l-tam fî 'ilmi'l-keâm*. Kahire: Mektebetü'n-nahdeti'l-Misriyye, 1939
- Tan, Altan. *H. İbrahim'in Ayak İzlerinde Ortadoğu*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2016.
- Tehâvendî, Muhammed alî. *Keşşâf ıstılahâti'l-funûn*, thk. Dr. Ali Dahrûc. Beyrut: MektebetüLübnân, 1996
- et-Tirmizî. Hakîm Ebû Abdullah Muhammed İbn Ali. *Kitâbü Hatmi'l-evliyâ*, thk. Osman İsmail Yahya. Beyrut: el-Mektebetü'l-Kasûlikîyye, 1965.
- Türer, Osman, *Ana Hatları ile Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2013.
- Uludağ, Süleyman. "Hâlidîye (Anadolu'da Hâlidîlik)". *DİA. XV*. İstanbul: İsam Yayınları
- Yavuz, Salih Sabri. *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.